

Akifə XƏLİLOVA

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: Akife_xelilova@mail.ru

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.4.41>

ALEKSANDR BAQRİ VƏ AZƏRBAYCANI TƏDQIQ VƏ TƏTƏBBÖ CƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti, folklor, Aleksandr Baqriy, şəxsiyyət, elm, fəaliyyət.

SUMMARY

ALEXANDER BAGRI AND THE SOCIETY FOR RESEARCH AND STUDY OF AZERBAIJAN

The Azerbaijan Research and Study Society was created in 1923. The Society also included a folklore commission. Many prominent figures of Azerbaijan of that period participated in the work of the commission. One of these prominent scientists was Alexander Vasilyevich Bagriy.

The famous scientist A.V. Bagri was born in 1891 in Ukraine. In 1912 he was educated at Kiev University. He was a student of Academician V.N. Peretz. Since 1923 he worked in Baku. He was a professor at Baku University. He also worked as director of the library of the Azerbaijan Academy of Sciences. A. V. Bagri died in 1949.

A.V. Bagri prepared and published a book of Azerbaijani bibliography for the first time. He collected and published Azerbaijani fairy tales. He also published articles on the folklore of the peoples of the Caucasus. A.V. Bagri organized various literary seminars, wrote many scientific articles about Azerbaijani folklore and its problems.

Key words: Azerbaijan Research and Study Society, folklore, Alexander Bagriy, personality, science, activity.

РЕЗЮМЕ

АЛЕКСАНДР БАГРИЙ И ОБЩЕСТВО ОБСЛЕДОВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА

Общество Обследования и Изучения Азербайджана было создано в 1923 году. В составе Общества была так же фольклорная комиссия. В работе комиссии участвовали многие видные деятели Азербайджана того периода. Одним из таких видных ученых был Александр Васильевич Багрий. Известный ученый А. В. Багри родился в 1891 году на Украине. В 1912 году получил образование в Киевском университете. Он был учеником академика В.Н.Переця. С 1923 года работал в Баку. Был профессором Бакинского университета. Он также работал директором библиотеки Академии наук Азербайджана. А. В. Багрий умер в 1949 году.

А.В.Багри впервые подготовил и издал книгу азербайджанской библиографии. Он собирал и публиковал азербайджанские сказки. Он также публиковал статьи о фольклоре народов Кавказа. А. В. Багри организовал различные литературные семинары, написал множество научных статей об азербайджанском фольклоре и его проблемах.

Ключевые слова: Общество Исследования и Изучения Азербайджана, фольклор, Александр Багрий, личность, наука, деятельность.

Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin adı ilə ən yeni tariximizə daxil olan 2023-cü il bir sıra önəmli hadisələrlə də əlamətdardır. Belə

önəmli hadisələrdən biri də 1923-cü ildə yaradılmış Azərbaycanı Tədqiq və Təəbbö Cəmiyyətinin yüz illiyidir.

Azərbaycanı araşdırma və öyrənmə adlı bu cəmiyyətin yüz illik yubileyinin qeyd olunması iki baxımdan əhəmiyyətliyə. Birinci, Azərbaycan elminin təşkilatlanma tarixindəki yerinə və roluna görə, ikincisi isə, Azərbaycan folklorunun öyrənilməsindəki fəaliyyətinə görə.

Folklor tədqiqatçıları üçün yüz il əvvəl yaradılmış cəmiyyətin fəaliyyətində folklor sahəsində görülmüş işləri öyrənmək vacib sayılmalıdır. Bu baxımdan həm Azərbaycanı Tədqiq və Təəbbö Cəmiyyəti, həm də onunla əlaqəli olan alimlərin fəaliyyətinin öyrənilməsi folklorşünaslığımız üçün faydalıdır.

Tədqiqatlardan (1; 2; 3; 4; 5 və b.) öyrənirik ki, Cəmiyyətin işinə görkəmli alimlər cəlb olunublar. Səməd ağa Ağamalı oğlu Cəmiyyətə sədr, idarəetmə qrupuna isə sədr: A.N.Samoyloviç, müavin A.R.Zifeldt, başqa işlərdə isə V.M.Sisoyev, V.A.Ryumin, Q.Cəbiyev, M.R.Baharlı, R.Şabanov cəlb edilmişdilər. Cəmiyyətin elmi işində görkəmli elm və ictimai xadimlər, maarif – mədəniyyət işçiləri iştirak edirdilər. Bunların arasında S.Ağamalıoğlu, R.Axundov, D. Bünyadzadə, Q.Musabəyov, M.Quliyev, S.M.Əfəndiyev, Ü.Hacıbəyov, H.Zeynalli, V.Xulufu, T.Şahbazi, C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev, S.M.Qənizadə və başqaları var idi.

Azərbaycanın elmi – mədəni həyatında mühüm xidmətləri olan qurumlardan biri kimi “Azərbaycanı Tədqiq və Təəbbö Cəmiyyəti” 1923-cü il noyabrın 2-də təsis edilmiş, 7 il bu ad altında fəaliyyət göstərmiş, 1930-cu ildən isə tərkibi dəyişdirilərək Azərbaycan Elmi Tədqiqat İnstitutuna verilmişdir. Cəmiyyət öz işinə o dövrün çox nüfuzlu alimlərini cəlb etmişdir. Cəmiyyətin dəvəti ilə akademik V.İ.Qordlevski, akademik İ.İ.Meşşaninov, akademik V.V.Bartold, akademik A.Y.Krımiski, akademik N.Y.Marr, professor A.N.Samoylov, professor N.İ.Jüze, professor İsmayıl Hikmət, professor Mehmet Fuad Köprülüzadə, V.P.Zummer, V.M.Sisoyev və başqa tanınmış alimlər müəyyən müddət Azərbaycanda olmuş, xalqımızın dili, tarixi, ədəbiyyatı, mədəniyyəti ilə bağlı maraqlı tədqiqatlar aparmışdılar.

Dəvət olunmuş görkəmli alimlər arasında professor A.V.Baqri (1891-1949) də olmuşdur. 32 yaşında Bakıya gəlmiş alim ömrünün qalan 26 ilini Bakıda elmi-pedaqoji fəaliyyətə həsr etmişdir. 1924-cü ildən A.V.Baqrinin adına müxtəlif mətbu orqanlarda rast gəlinir.

Aleksandr Vasilyeviç Baqri 1891-ci il aprel ayının 23-də indiki Ukrayna Respublikasının Xmelnitski vilayətinin Letiçev qəsəbəsində kəndli çinovnik ailəsində anadan olmuşdur. Gənc yaşlarından ədəbiyyata maraq göstərmiş və bu sahədə mütəxəssis kimi yetişmişdir. 1912-ci ildə Kiyev Universitetini bitirib. Universitetdə məşhur alim akademik V.N.Peretsin tələbəsi olub. Samara Dövlət Universitetinin yaranması haqqında olan məlumatlarda Aleksandr Vasilyeviç Baqrinin də adına rast gəlirik. Belə məlum olur ki, 1918-1920-ci illərdə Samara Universitetinin tarix-filologiya fakültəsinin dekanı olmuş akademik Vladimir Nikolayeviç Pe-

retsin yanında Aleksandr Baqri də çalışmışdır. Samara universitetində görkəmli alim Peretslə bir yerdə işləməsi A.V. Baqriyə zəngin elmi təcrübə qazandırmışdır. Bu təcrübə onun Azərbaycandakı fəaliyyəti üçün çox əhəmiyyət daşımışdır.

1923-cü ildə fəaliyyətə başlayan Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin (ATTTC) komissiya üzvləri sırasında professor A.V.Baqrinin adı vardır. Daha sonra onun adını Bakı Dövlət Universitetinin professoru, rus ədəbiyyat tarixçisi və biblioqraf kimi geniş və çoxşaxəli fəaliyyət sahələrində görürük. 1930-1931-ci illərdə iki cilddən ibarət “Taras Qriqoryeviç Şevçenko” adlı əsər yazmışdır. Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) rus ədəbiyyatı kafedrasının professoru və Azərbaycan SSR EA əsaslı kitabxananın direktoru olmuşdur. Qafqaz xalqlarının nağıl və əfsanələrindən ibarət üçcildlik məcmuəni hazırlamışdı (1930). Azərbaycan folkloru haqqında məqalələri vardır. Qafqaz, o cümlədən, Azərbaycanın tarix, etnoqrafiya və ədəbiyyatına dair biblioqrafik göstəricilər tərtib etmişdir.

A.V.Baqri 1949-cu il iyun ayının 22-də vəfat etmişdir.

A.V.Baqri qısa zamanda Azərbaycan filologiyası üçün, Azərbaycan folklorşünaslığı üçün ciddi elmi əhəmiyyəti olan işlər görmüşdür. Xüsusilə alimin “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin xətti ilə folklor irsini öyrənməsi böyük əhəmiyyət daşıyır.

Alimin biblioqrafiyasında ədəbiyyatşünaslıq araşdırmaları da geniş yer tutur. Bunlara aşağıdakıları misal göstərmək olar:

Mənəvi dəyərlərin müdafiəsində, Samara, 1918;

Şevçenko studiyası, Vladikafkaz, 1923;

Şevçenko rus dilinə tərcümədə, Baku, 1925;

Şevçenko ədəbi şəraitdə, Baku, 1925;

Ədəbiyyatda formal metod, (Biblioqrafik vəsait), vıp. 1, Vladikafkaz, 1926; vıp. 2, Baku, 1927;

Qafqaz xalqlarının yaradıcılığına dair göstərici, Baku, 1926;

XIX əsr və XX əsrin birinci rübü rus ədəbiyyatı, mühazirələr, Baku, 1926;

Ədəbi seminar, Baku, 1926 və s.

Məlumatlardan aydın olur ki, A.V.Baqri rus ədəbiyyatını universitetdə tədris etmişdir. Ayrıca olaraq Lermantovun yaradıcılığını da araşdırmışdır. Ukraynanın böyük şairi Taras Qriqorieviç Şevçenkonun yaradıcılığı da alimin tədqiqatlarında xüsusi yer tutmuşdur.

Alim Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin xətti ilə folklor işində aktiv iştirak etmiş, Azərbaycan nağıllarının rus dilində tərtib etmişdir. A.Baqrinin Azərbaycan nağılşünaslığında özünəməxsus xidmətləri vardır. A.V.Baqrinin elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən birini biblioqrafiyaların hazırlanması təşkil edir. Alim elmi araşdırmalarda biblioqrafiyaların əhəmiyyətini bildiyi üçün bu sahəyə xüsusi diqqət ayırmış, böyük bir dövrün biblioqrafiyasını hazırlamışdır. Azərbaycan türk nağıllarının nəşrində də çox dəyərli biblioqrafik göstərici təqdim

edib. Nağıllara aid olan bu bibliografiya adı göstərilən əsərlərin əksəriyyəti folklorşünaslığımız üçün olduqca əhəmiyyətlidir və bu gün də öz dəyərini qorumaqdadır.

A.Baqrinin Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətindəki fəaliyyətini əldə olan materiallar əsasında bir neçə istiqamətdə qruplaşdırmaq olar.

1. “Azərbaycan bibliografiyası” adlı məlumat kitabının hazırlanması. Qeyd edim ki, bu bibliografiya çox zəngin məlumat ehtiyatına malikdir. 134 müxtəlif bibliografik göstəricidən istifadə etməklə hazırlanmış material 1924 (I və II buraxılışlar) və 1925-ci (III buraxılış) illərdə nəşr olunmuşdur (2). A.V.Baqri “bibliografiya”da 1820-1923-cü illər arasındakı böyük bir dövrün mətbuatın da Azərbaycan haqqında çap olunmuş materialları əks etdirmişdir. Alim bu materialların hazırlanmasına 2 il (1923-1924) vaxt sərf etmişdir. Bizim üçün daha önəmli-si odur ki, topluda Azərbaycan xalqının folkloruna aid zəngin bibliografik göstəricilər öz əksini tapmışdır. Üç buraxılışda gerçəkləşən bu nəşrdə sistemlilik gözlənilmişdir. “Birinci buraxılışda müəllif əsas bibliografik qaynaqları, coğrafi və səyahətlə bağlı materialları toplamışdı. İkincidə Azərbaycan etnoqrafiyasına, filologiyasına, maarifinə, tarix və arxeologiyasına aid ədəbiyyat vermiş, üçüncü buraxılışda isə Azərbaycan xalq təsərrüfatına aid materialları göstərmişdir”. Alimin gördüyü bu iş istər öz dövrü üçün, istərsə də bu gün üçün əhəmiyyətlidir. Onun tərtib etdiyi bibliografik əsərlərdə “inqilaba qədər çap olunmuş folklor əsərlərinin izahlı annotasiyası verilmişdir” .

2. Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin xətti ilə alimin göstərdiyi mühüm xidmətlərdən biri də onun tərtib etdiyi “Azərbaycan və ətraf ölkələrin folkloru” üçcildliyidir .

A.V. Baqrinin tərtib etdiyi məcmuədə Qafqaz xalqları ilə birlikdə Azərbaycan xalqının da bir sıra nağıl və əfsanələri çap olunmuşdur. Buradakı nağıllar L.Q.Lopatinskiy vaxtilə toplamış olduğu materiallar əsasında tərtib edilmişdir (2). Məcmuənin üç cildinin birincisi bütünlüklə, ikinci cildin bir hissəsi Azərbaycan folkloru nümunələrindən ibarətdir. Bütün bunlarla yanaşı, A.V.Baqridən Azərbaycan folklorunun bir sıra nümunələrinin tədqiqatçısı kimi də danışmaq olar. Şübhəsiz ki, bu məcmuənin Azərbaycan folkloruna aid olan hissəsi ayrıca təhlil olunmalı, folklorşünaslıq yönümündən dəyərləndirilməlidir.

3. Alimin fəaliyyətinin bir istiqaməti də onun tədqiqat işidir. Məlumdur ki, A.V.Baqri dövrünün elmi nəşrlərində nəzəri məqalələrlə çıxış edib. O, Azərbaycan atalar sözü və məsəlləri, el hekayələri, xalq məsəlləri, nağıllar barədə bir sıra məqalələr yazmışdır (2; 6; 7; 11 və b.) .

Professor A.V.Baqri 1920-1940-cı illər Azərbaycan folklorşünaslığının qabaqcıl nailiyyətlərini öz elmi irsində əks etdirib. Onun hazırladığı folklor toplusundakı materiallar dəyərli nümunələrdir, onların əksəriyyəti sonrakı dövrlərin nəşrlərində yoxdur. Ona görə də o nümunələr yenidən nəşr edilməli və folklor

araşdırıcılarının ixtiyarına verilməlidir. Bunu eynilə alimin hazırladığı “Folklor bibliografiyası”na (9), “Ədəbiyyat seminarı” materiallarına, “Azərbaycan və ətraf ərazilərin folkloru” çoxcildliyinə (12), “Azərbaycan-türk nağılları”na (15) və onlarla elmi araşdırma və məqalələrə aid etmək olar. Alimin zəngin irsi təkcə folklor nümunələrinin öyrənilməsi baxımından deyil, eyni zamanda elmi-nəzəri və metodoloji baxımdan da əhəmiyyətini bu gün də qoruyur.

ƏDƏBİYYAT

1. Xəlilbəyli H. Azərbaycanı Tədqiq və Tətibö Cəmiyyətinin fəaliyyətində filologiya məsələləri. Bakı, Ozan, 1999.
2. Abbaslı İ. Azərbaycan folklorşünaslığı: təşəkkülü və inkişaf mərhələləri. Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatına dair Tədqiqlər IX kitab. Bakı, 2000.
3. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, Maarif, 1992.
4. Vəliyev V. Azərbaycan folkloru. Bakı, Maarif, 1985.
5. Umudov Q. Folklorşünaslığımızın tarixindən. Bakı, Təbib, 1995.
6. Baqri A.V. El hekayələri haqqında. “Xalq müəllimi” jurnalı, 1924, N 1, s. 49 – 51.
7. Baqri A.V. Xalq məsələləri haqqında “Maarif işçisi”, 1925, N 1, s. 54 – 57.
8. Народная словесность Кафказа (материалы для библиографического указателя проф. А.В.Багрия). Известия Восточного факультета АГУ им. В.И. Ленина, Т. I, Баку, 1926.
9. Багрий А.В. Материалы по библиографии Кафказа. Известия АГУ им. В.И.Ленина Востоковедение. 1928. Т. II, с. 1- 44.
10. Багрий А.В. К вопросу об изучении азербайджанских сказок. Известия Восточного отделения АГУ им. С.М.Кирова, Т. IV, 1929.
11. Baqri A.V. Süleyman Danişmənd haqqında rəvayət. “Azərbaycanı öyrənmə yolu”. 1930, N 3, s. 29 -32.
12. Багрий А.В. Фольклор Азербайджана и прилегающих стран. Т. 1-3, Баку, 1930.
13. Baqri A.V. Ədəbiyyat biliylnə başlanğıc. B, 1930.
14. Baqri A.V. Ədəbiyyatşünaslıq üçün vəsait. B, 1930.
15. Азербайджанские тюркские сказки / Перевод, статья и комментарии А.В.Багрия и Х. Зейналлы. Москва, Akademiya, 1935, 668 с.

